

Sağlık-Kültür İlişkisinde Çocuk Şifacıları: Halk Hekimleri

Child Healers in the Relationship Between Health and Culture: Traditional Healers

Bahar Akpınar¹

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4486-2724>

baharakpınar68@gmail.com

International Journal of Social Sciences Paradigms (IJSSP), 2(2026)

ISSN: 3023-6398

Yayın Tarihi: 4 Şubat 2026

Makale No: 20249

DOI [10.5281/zenodo.20509915](https://doi.org/10.5281/zenodo.20509915)

Not: Bu çalışma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji

Anabilim Dalında hazırlanan "Sağlık-Kültür İlişkisi Ekseninde Ocak Kültürü ve Halk

Hekimliği: Eskil-Aksaray Örneği" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansman: Yazar/yazarlar bu makale için herhangi bir kurumdan finansman almamıştır.

Özet

Bu araştırmanın amacı, sağlık-kültür ilişkisi kapsamında halk hekimliğinin çocuk hastalıklarının tanı ve tedavisinde nasıl işlev gördüğünü ortaya koymaktır. Aynı zamanda halkın halk hekimliğine atfettiği önemin ne olduğu da irdelenmektedir. Bu doğrultuda Aksaray/Eskil ilçesi ve civar köylerde çocuk hastalıklarına yönelik yapılan aktif uygulamaların neler olduğunu ve nasıl gerçekleştirildiğini anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada mülakat tekniği kullanılmış; 13 kadın ve 7 erkek olmak üzere toplamda 20 katılımcıyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ulaşmak için amaçlı örnekleme yöntemi benimsenmiştir. Araştırma bulgularına göre, modern tıptaki gelişmelere karşın halk hekimliği ve geleneksel tedavi yöntemlerinin modern tıba alternatif bir seçenek olarak görüldüğü ve uygulanmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca kültür içinde şekillenmiş tedavi pratiklerinin çeşitli çocuk hastalıklarının adlandırılmasında ve tedavi edilmesinde işlevsel bir yöntem olarak varlığını sürdürdüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sağlık Sosyolojisi, Halk Hekimliği, Geleneksel Tıp, Çocuk Hastalıkları*

Abstract

The purpose of this study is to examine how folk medicine functions in the diagnosis and treatment of childhood illnesses within the context of the relationship between health and culture, and to reveal the importance the public attributes to folk medicine. To this end, a qualitative research method was employed to understand what active practices are carried out for childhood illnesses in Aksaray/Eskil district and surrounding villages, and how they are

implemented. The interview technique was used, and a total of 20 participants—13 women and 7 men—were interviewed. Purposive sampling was used to reach the participants. The findings indicate that, despite advances in modern medicine, folk medicine and traditional treatment methods continue to be regarded and practised as an alternative to modern medicine. It was also concluded that treatment practices shaped within cultural frameworks continue to function as an effective method in the naming and treatment of various childhood illnesses.

Keywords: *Health Sociology, Folk Medicine, Traditional Medicine, Childhood Diseases*

Giriş

Sağlık ve hastalık olguları toplumun değer, tutum ve inançlarından bağımsız düşünülemez; kültür bu olguların anlaşılmasına yönelik bir çerçeve sunar. Bireylerin ve toplumların devamlılığının sağlanması, sağlık ve hastalık kavramlarına yüklenen anlamı çeşitlendirir.

Henüz modern tıbbın gelişmediği dönemlerde insanlar ihtiyaçlarını genellikle doğadan karşılamışlar, hastalık karşısında yetersiz bilgi ve imkân nedeniyle metafizik olgulara yönelmişlerdir (Yılmaz, 2020). Böylelikle doğaüstü güçlere yönelik inançlar toplumlarda varlığını sürdürmüş ve olumsuz durumlara çözüm arayışı olarak ritüeller devreye girmiştir. Şamanlar, toplumda hastalık ve sağlık alanında kimlik kazanmış, çeşitli ritüellerle insanlara yardım eden kişilerdir. Halk hekimliği de tarihsel süreçte Şamanizm geleneğinin bir parçası olarak günümüze kadar devam eden uygulama biçimlerini kapsamaktadır. İnsanlar

hastalıkların tedavisi için ritüellere, bitkilere ve hayvansal karışımlara başvurmuştur. Türk kültüründe ocak kültü ve halk hekimliği uygulamaları binlerce yıllık toplumsal hafızadan bugünlere kadar aktarılmıştır (Avşar ve Ünalın, 2024).

Bu çalışma, günümüzde hâlâ uygulama alanı bulan geleneksel halk hekimliğini, özellikle çocuk hastalıkları bağlamında sağlık ve kültür ekseninde ele almaktadır. Araştırmada katılımcıların halk hekimliğine karşı tutumları ve çocuk hastalıklarında kullandıkları tedavi türleri incelenmiştir.

1. Sağlığa Kültür Penceresinden Bakmak

Sağlık, her birey ve toplum için zorunlu olan bir konudur; zira toplumların devam etmesini sağlayan unsur sağlıklı bireylerden geçmektedir. Sağlıklı olmak, her ne kadar bireyleri ilgilendiriyor gibi görünse de arka planda toplumsal bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün sağlıklı olmak ne kadar önemliyse geçmişte de bu önem söz konusuydu; ancak sağlık ve hastalık anlamlandırmaları değişkenlik gösterebilmektedir. Yaşanılan ve aktarılan kültürün içerisinde sağlık kavramı anlam kazanmakta ve hastalık tanıları şekillenebilmektedir.

Kültür, toplumların maddi ve manevi değerlerini kuşatan bir olgudur. Bu değerlerin dil, din, adet, gelenek, görenek ve sosyal yaşamdaki pratikler olduğu söylenebilir. Sözlü iletişim yoluyla aktarılan kültür, toplumsal yaşantının önemli bir parçası olarak kabul edilmekte; bazı değişimlere uğrasa da günümüzde hâlâ miras olarak kabul edilen birçok değeri içinde barındırmaktadır. İnsanlar toplumsal yaşamlarında anlamlandıramadıklarını ya da yaşadıkları sorunların çözümlerini kültürel öğeleri analiz ederek bulabilmektedir.

Kültür, genler tarafından aktarılamayan her şeyin adıdır; kişinin kendine öğretilen her şey olarak da ifade edilmektedir. Kültür, bir toplumun veya sınıfın kendi varoluş koşullarını deneyimleme, yorumlama ve anlamlandırma olanağı sağlayan pratikler bütünü olarak da tanımlanabilir (Eagleton, 2005, s. 46). Kültür dinamik bir kavramdır; bazen açıkça ifade edilir, bazen de açıkça tanımlanamaz. Birey gruplarının paylaştığı gelenekler, alışkanlıklar, dil ve coğrafya tarafından tanımlanan bir dizi uygulama ve davranış biçimi olarak değerlendirilebilir (Napier vd., 2014, s. 3-4). Bazı toplumlarda obez olan kadın arzu nesnesi olarak görülürken bazı toplumlarda duygusal ve fiziksel bir hastalık göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Aytaç ve Kurtdaş, 2015, s. 239). Bu durum, kültürün etkisiyle hastalıklara atfedilen toplumsal anlam ve tasvirlerden kaynaklanmaktadır.

Kültür taşıyıcısı olan insanlar, inançları gereği hastalıklarını anlamlandırma ve adlandırma yöntemi olarak yaşadıkları doğadan ve inandıkları dinden yardım almaktadır. Farklı toplumların farklı hastalıklara farklı tedavi şekilleriyle yaklaştıkları doğrudur; bu yaklaşımlar temelde ilgili kültür ve toplumsal düzenin bir ürünüdür. İnsan bedeni salt fiziksel bir varlık olmaktan öte, farklı kültürlerde muğlak bir nitelik taşımaktadır (Turner, 2017, s. 28). Kültürü ve kültürün ne anlama geldiğini anlamak, insan sağlığını geliştirmek açısından büyük önem taşımaktadır (Napier vd., 2014, s. 2).

Sağlık ve hastalık sosyolojisi üç temel alana sahiptir: sağlık ve hastalığın kavramsallaştırılması, ölçülmesi ve toplumsal dağılımları ile bu kalıpların açıklanması (Marshall, 1999, s. 629). Toplumun hastalık ve sağlık hakkındaki değerleri, inançları, tutum ve davranışları kültürün özelliğini yansıtmaktadır (Adak, 2018, s. 100). Hastalık belirtilerine verilen tepkiler kültürel kalıplarla öğrenilmektedir (Çirhinlioğlu, 2017, s. 40). Hastalıkların sınıflandırılması ve geleneksel tedavi yöntemlerinin kullanımı da bu kültürel örüntülere göre

belirlenmektedir (Tekin, 2007, s. 94). Halk hekimleri ve ocak kültürü içinde yer alan ocaklılar, inanç temelli olarak toplumda hastalıklara teşhis ve tedavi uygulamayı üstlenen kişiler olarak bu çerçevede işlev görmektedir.

2. Yaşayan Şifacılık: "Halk Hekimliği"

Hastalık olgusu eski dönemlere kadar götürülebilecek köklü bir tarihe sahiptir. Doğayla bir bütün olarak yaşam sürdüren insanoğlu, herhangi bir sorun ya da tehditle karşılaştığında doğadan yardım istemektedir. Tıp biliminin henüz gelişmediği dönemlerde insanlar hastalıkla karşılaştıklarında doğadaki bitkilerden ve tinsel güçlerden yararlandıkları söylenebilir.

Halk hekimliği, kişilere iyi ya da kötü güçlerin musallat olması durumunda büyücüler, şamanlar ve sihirle uğraşan kişilerin doğaüstü unsurlarla bağlantı kurarak oluşturdukları iyileşme yöntemidir (Türkdoğan, 1991, s. 45). Halk hekimliği, halkın imkânları bulunmadığında veya başka nedenlerle hekimlere gidemediğinde hastalıklarını tanımlama ve sağaltma amacıyla başvurdukları yöntemin adıdır (Boratav, 2015, s. 139). Adak (2015, s. 68) geleneksel tıp ya da halk hekimliğinin doğuş nedenini iki bağlamda ele almaktadır: birincisi samimi, yüz yüze ilişkilerin yaygın olduğu kırsal alanlar; ikincisi ise kentsel mekânlarda yoksul halkın yoğunlaştığı mahallelerdir. Göçle birlikte kendi kültürel kodlarını taşıyan insanlar, kentsel alanlarda da bu kültürel pratikleri yaşatmaktadır.

Halk hekimliğinin geçmişi uzun dönemlere dayanmaktadır. İslamiyet öncesi dönemde iki temel tedavi yöntemi hâkimdi: birincisi hastalıkların kötü ruhlardan kaynaklandığına inanılan büyüsel yöntemler; ikincisi ise bitkiler, tohumlar ve bal gibi doğal malzemelerin kullanıldığı bitkisel yöntemler (Bayat, 2016, s. 197).

İlkel Türk toplumlarında şamanlar, toplumların hekimleri olarak kabul edilmekteydi (Altındaş, 2011, s. 3). Şamanlar; yaşanılan dünya ile öteki dünya arasında iletişimi sağlayan, toplumda saygın bir yere sahip kişilerdir. İnsan ve hayvan hastalıklarında çağrılan şamanlar, ritüel ve ayinler düzenleyerek felaketin nedenini bulup çözüm üretmektedirler (Mandaloğlu, 2011, s. 118).

Anadolu'da halk hekimleri tarihsel süreç içinde felç, bademcik, kulak ve diş ağrıları, cilt hastalıkları, nazar, kırk basması, kırık-çıkık ve korku gibi birçok hastalığın tedavisinde önemli rol oynamışlardır (Tek, 2021, s. 17-18). Halk hekimliğinin günümüzdeki yansımalarından biri Alevi-Bektaşî dedelerinde görülmektedir; dini liderlik, törenler ve dualar gibi ortak özellikler bu sürekliliği simgelemektedir (Altın, 2015, s. 125). Günümüzde, modern tıbbın gelişmesiyle birlikte halk hekimliği geri plana çekilmiş olsa da sağlık hizmetlerine erişimin güç olduğu ya da tıbbi tedavinin yetersiz kaldığı durumlarda halk hekimlerinden yardım alınmaya devam edilmektedir.

3. Araştırma Metodolojisi

Bu araştırmanın konusu, insan sağlığı üzerinde kültürün taşıyıcı özelliği göz önünde bulundurularak tarihsel süreç içinde çocuk hastalıklarına tedavi sunan halk hekimlerinin tedavi türleri ve uygulama pratiklerinin sosyolojik açıdan değerlendirilmesidir.

Araştırma, toplumsal geçerliliği ve inanılabilirliği hâlâ sürdürülen geleneksel tıbbın ürünü olan halk hekimliğindeki çocuk hastalığı tedavi türlerini sağlık-kültür ilişkisi perspektifinde ele almayı amaçlamaktadır. Geleneksel tedavi türlerinin hayat tecrübeleriyle birlikte gelecek

nesillere kültürel değerler aracılığıyla aktarılıp aktarılmadığını anlamak adına bu çalışma tasarlanmıştır.

Nitel araştırma, olguların ve olayların doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konulmasına olanak tanıyan bir yöntemdir. Araştırmacıya esneklik tanıyan bu yöntem, toplanan verilere göre araştırma sürecinin yeniden biçimlendirilmesine de imkân sağlar (Taş, 2011, s. 171). Nitel araştırmacılar dokümanları inceleyerek, davranışları gözlemleyerek ve katılımcılarla bizzat görüşerek verilerini toplarlar (Creswell, 2020, s. 469). Bu çalışmada da Eskil ve çevre köylerde aktif olarak halk hekimliği yapan kişilerle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve uygulanan tedaviler hakkında bilgiler elde edilmiştir.

Araştırma grubunu, Eskil ve çevre köylerde halk hekimliği uygulamasını sürdüren 13 kadın ve 7 erkek olmak üzere toplam 20 kişi oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemi benimsenmiştir; bu yöntem, araştırmacıların zengin bilgiye sahip kişileri derinlemesine incelemesine olanak sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 107). Görüşmeler yarı yapılandırılmış, açık uçlu sorulardan oluşan bir form aracılığıyla yürütülmüştür. Form, pilot görüşmeler ve uzman görüşü doğrultusunda revize edilmiştir (Patton, 2002, s. 341). Araştırma etiği gereği katılımcıların kimlikleri açığa çıkarılmamış; veriler K1, K2 gibi kodlarla sunulmuştur.

4. Araştırma Bulguları

Halk hekimliği geleneğinde hastalıklara adlandırmalar yapılmış; ardından bitkisel kürler, dualar, ritüeller ve emler uygulanmıştır. Halk arasında şifacılar, halk hekimleri ya da

ocaklı olarak adlandırılan bu kişilerle gerçekleştirilen görüşmelerde çocuk hastalıklarına uygulanan tedaviler ve halk hekimliğine bakış açısı değerlendirilmiştir.

4.1. Halkın İçinden Halkın Hekimliğine

İnsanoğlu doğayla bir bütün olarak yaşamakta ve tüm ihtiyaçlarını doğadan karşılamaktadır. Halk hekimliği uygulamaları, toplumun sahip olduğu kültürel değerlerle harmanlanan; kimi zaman aynı kültür içinde benzer hastalıklara farklı tedavi türleri uygulayarak fayda sağlanan geniş bir alandır (Tek, 2021, s. 18).

Modern tıp kurumlarına ulaşımın güç olduğu ya da tıbbın yeterli olmadığı durumlarda halk hekimlerinin rolü katılımcılar tarafından şöyle ifade edilmektedir:

"...Modern tıpa gidemeyen insanlara, hastalığına şifa bulamamış yahut teşhis edilememiş hastalıklara halk hekimleri yardımcı olmaktadır. Geçmiş zamanlarda da dönemin koşullarından dolayı tedavi etmede halk hekimlerinin yadsınamaz bir rolleri olmuştur." (KK15)

Halk hekimliğinin önemi kimyasal içerikli ilaçlara duyulan çekince ile de ilişkilendirilmektedir:

"...Halk hekimliği benim için önemli; halk hekimleri kimyasal kullanmadan tedavi ettikleri için kimyasal ilaçların kalıcı çözüm olduğunu düşünmüyorum." (KK4)

Geleneksel tıp uygulamalarının modern tıba destek ve yardımcı bir unsur olarak kullanıldığı da görülmektedir:

"...Halk hekimliği, bulaşıcı hastalıkların önlenmesinde, bulaşıcı olmayan hastalıkların riskinin azaltılması için bireye sağlık bilgisinin verilmesinde ve toplumdaki sağlık sorunlarının çözümlenmesine yardım etmek için önemlidir." (KK13)

İleri yaştaki katılımcılar, geçmişte geleneksel tıp yöntemlerinin hastalıklarını iyileştirdiğini kendi deneyimleriyle aktarmaktadır:

"...Sıhhatin için önemli; hayatımızın yarı yardımını halk hekimleri. Bizler ayakta hep halk hekimleri sayesinde kaldık." (KK7)

"...Evvelden doktorlar yoktu, bizler hayatta kalmak için nenelerimiz, annelerimiz hep evde ilaç yaptılar ve bu günlere geldik; tabi ki benim için önemli, ama şimdi hepsi unutuldu gitti." (KK9)

Halk hekimliğine başlangıçta mesafeli duran ancak deneyim sonrası tutum değiştiren katılımcılar da bulunmaktadır:

"...Kültürel tedaviyle çok alakam olmazdı önceden. Daha sonra bir hastalığım için çevreden bir öneri geldi ve uyguladım. Faydasını gördüm ve açıkçası şaşırdım. Bu süreçten sonra önemsemeye başladım." (KK5)

4.2. Halk Kültüründe Çocukluk Dönemi Hastalıkları ve Tedavi Yöntemleri

Halk hekimliği, hastalık ve sağlık konularından toplumların beslediği inanç, gelenek ve değer sistemleriyle ilgili yapılan uygulamaların genel adıdır. Antropologlar tarafından "ev tedavisi" olarak da ifade edilmektedir. Halk hekimliğinde hastalık tanımı; insan iyilik halinden kısırlığa, peri ve cin gibi doğauştü faktörlere bağlanan sakatlıklara kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Şar, 2005, s. 131).

Çıbık Hastalığı

Emziren annelerin yedikleri besinlerden dolayı süt yoluyla bebeklere geçtiği düşünölen ve bebeklerin ciltlerinde çıkan küçük kabarcıklar halk arasında "çıbık" olarak adlandırılmaktadır.

"...Yeni doğum yapmış anne soğuk ićecek, bulgur, acı, baklagiller yemez; eđer yerse çıbık hastalığı bebeklerde göröler. Çıbıklı olan bebeklerin özellikle yüzünde, vücudunun her yerinde küçük kabarcıklar çıkar, gaz problemi yaşar ve sürekli ağlar. Hastalığın geçmesi için annenin saydığım gıdaları yememesi ve perhiz yapması gerekir." (KK2, KK7)

Emziren annenin beslenmesi hem annenin kendi sağlığı hem de bebeğin sağlıklı gelişimi açısından belirleyicidir (Selimoğlu, 2013, s. 183). Halk hekimliği pratiğinde annenin beslenme alışkanlıklarının süt yoluyla bebeği etkilediği inancıyla gözlem temelli bir tanı sistemi oluşturulmuştur.

Kronik Ağlama

Çocukların sebepsiz yere sürekli ağlaması halk tarafından hastalık olarak değerlendirilmektedir. Bu duruma yönelik uygulama birçok katılımcı tarafından şöyle aktarılmaktadır:

"...Herhangi bir cuma günü salalar okunurken ağlayan çocuk beş yolun ortasına getirilir. Sonrasında babasının ayakkabısıyla ağzına yavaşça vururuz. Bunu yaptıktan sonra Allah'ın izniyle bir şeyi kalmaz çocuğun." (KK8, KK20, KK6)

Geleneksel ailede otoriter ve kural koyucu kişi olarak görülen babanın otoritesinin (Mercan ve Şahin, 2017, s. 3), ağlayan çocuklara uygulanan bu tedavide simgesel bir işlev üstlendiği düşünülebilir.

Dirneğe Basma

Gelişim aşamasında olan ve henüz yürüyemeyen bebeklerin erken dönemde ayakta durdurulmasıyla oluştuğuna inanılan hastalıktır.

"...Bebeği yüz üstü düz bir yere yatırırım; sağ ayağıyla sol kolunu üç kez birbirine dokundururum. Sonra sol ayağıyla sağ kolunu üç kez aynı şekilde yaparım. Son olarak bebeğin ayaklarından tutulup baş aşağı birkaç kez sallarım. Dirneğe basan bebek ayakları üstünde duramaz ve yere sert basamaz; o yüzden erkenden bebekler bastırılmaz." (KK20)

Göbek Bağı Düşürme

Göbek bağı düşmeyen ya da geç düşen bebeklere yönelik uygulama şöyle aktarılmaktadır:

"...Kurbağa dışkısı sulak alanlardan bulup getiririm; bunu mavi (gök) bezle halat hâline getiririm. Bu halatı çocuğun göbeğinin üstünden gezdiririm ve sıcaklık hissettiririm. Bu işlem sonrasında sıcaklıkla bebeğin göbek bağı düşer inşallah." (KK8)

Ateş ve sıcaklık, halk hekimliğinde arındırıcı ve iyileştirici bir güç olarak işlev görmektedir (Yalçınkaya, 2019, s. 8).

İneme

Kulak kepçesi kıvrımlarının iç kısımlarında görülen kızarıklık, döküntü, kanama ve çatlaklar halk arasında "ineme" olarak adlandırılmaktadır. TDK'de "ineme" kelimesi "burulmuş koyun ya da keçi" anlamına gelmekte olup yörede küçükbaş bir hayvanın kulağının kesilerek işaretlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2020).

"...İneme hastası olan çocuk için bir küçükbaş (kuzu, koyun, keçi) hayvan alınacak ve o çocuk adına hayvanın kulağı kesilecek, yani inenecek. Kulağı kesilen hayvanın kulağından kan alınıp çocuğun kulağındaki yaralara sürülür; bundan sonra o hayvan o çocuğun olur. Bu şekilde çocuk iyileşir." (KK7)

Kulak Ağrısı

Bebeklerin sürekli ellerini kulağına götürmesi, kulak ağrısının habercisi olarak yorumlanmaktadır:

"...Kız bebeği olan annenin sütü alınır ve ağrıyan bebeğin kulağına damlatılır. Bundan sonra bebek rahatlar." (KK8, KK19)

Kusma

Bebeklerin tekrarlayan şekilde kusması hastalık olarak kabul edilmektedir. Bu tedavi yalnızca henüz ek gıdaya geçmemiş, yalnızca sütle beslenen bebekler için uygulanmaktadır:

"...Kusan bebeği, kanı geçmeyen (akraba olmayan) iki aile bulunur. Sonra bebek battaniyenin içerisine yatırılır ve bu iki kişi bebeği birkaç kez sallar. Bu işlem sonucunda kusma geçer." (KK6)

Nazar

Nazara olan inanç farklı kültürlerde geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Nazar için nazara gelme, göze gelme, göz değmesi ve nazara uğrama gibi farklı kalıplar kullanılmaktadır (Yılmaz ve Korkmaz, 2024, s. 61).

"...Halk arasında nazar değmiş kişide halsizlik, uyku isteği, isteksizlik ve vücut kırgınlığı görülür. Bebek ve çocuklarda uyku arasında kabus görme, uyanma ve ağlama, burunla sürekli oynamak ve nedensiz ağlama nazar belirtileri olarak bilinir." (KK7, KK8, KK9)

Nazardan korunma için çeşitli önleyici uygulamalar da mevcuttur:

"...Bebeğin yüzüne ve ensesine siyah boya veya kalemle çizeriz. Topluluk içine bebek geldiğinde 'tü maşallah' denir ya da bebeğe kötü kelimeler söylenir." (KK19, KK20)

"...Bebeği gören kişinin gizlice gidip ayakkabısının altından toprak alınır; bu toprak getirilip bebeğin ağızına verilir. Böylelikle kişinin bebeğe geçen nazarından kurtulmuş olacağına inanırız." (KK7, KK19, KK20)

İslam toplumlarında nazar inancı Hz. Muhammed'in hadisiyle de desteklenmekte; ancak nazar boncuğu ve muska gibi uygulamalar dinen yasaklanmış bulunmaktadır (Çıblak, 2004, s. 104).

Silme

Çocukların sürekli salyası akmasına yönelik uygulama iki farklı biçimde aktarılmaktadır:

"...Eşi öldükten sonra kayını ile evlenen kadının saçı alınarak çocuğun ağız silinir ve böylelikle iyileşeceğine inanılır." (KK8)

"...Herhangi bir kedinin kuyruğunun uç kısmıyla salyası akan çocuğun ağız silinmesiyle hastalıktan kurtulunur." (KK7, KK5)

Uğunma

"Uğunmak" kelimesi; ağlaya ağlaya bayılmak, kendini kaybetmek anlamına gelmektedir (Kaya, 2020, s. 132). Uzun soluklu ağlamalar sonucunda sesini ve tepkisini kaybeden çocuğa uygulanan yöntemler şöyle aktarılmaktadır:

"...Bir tane kertenkeleyi bulup önceden diktiğimiz bez torbanın içine canlı şekilde koyar, ağzını dikeriz. Bunu uğunan çocuğun omzuna iliştiririz. Kertenkele dikilen bezin içerisinde öldüğü zaman çocuk da o vakit iyileşir." (KK7)

"...Çocuk ağlayıp uğunduğu zaman yere yatırılır ve kaldırılmaz. Uğunan çocuğun yanına bir çivi çakılır ve üzeri siyah bezle kapatılır. Bunu yaptıktan sonra uğunma geçer." (KK8)

Bu uygulamalarda maddensel kökenli nesnelerin kullanımı, kültür-sağlık etkileşiminde madenlerin işlevsel bir yer edindiğini ortaya koymaktadır (Akpınar, 2020, s. 134).

Kurbağacık

Bebeklerin dilaltında oluşan şişlikle birlikte uyku problemi, sıçrama, kaşıntı ve salya akması semptomları "kurbağacık" olarak adlandırılmaktadır:

"...Getirilen hasta bebeği kucağıma alırım ve bir diş sarımsağı soyup kahveye bandırırım. Kahveli sarımsağı dilaltından oluşan şişliğe iki dakika sürterim. Sonra o çocuk ağzındaki acı geçene kadar emzirilmez." (KK23)

Bu uygulamada sarımsak ve kahvenin iyileştirici gücünden yararlanılmakta; doğadan elde edilen bitkisel malzeme öne çıkmaktadır.

Göp Kesme

Normalden fazla su içen, karın şişliği, karnından su sesi gelen ve göbek çevresinde morluk oluşan bebeklere "göp" teşhisi konulmaktadır (Akpınar, 2020, s. 159):

"...Hasta olan çocuğun karnını açarım ve sırtüstü yatırırım. Ekmek yaptığımız ocaklardan kalan külü alıp bir bezin üstüne dokuz parçaya bölerim. Önce çocuğun karnını üç İhlas bir Fatıha okuyarak ovalarım; sonra parmağımı birinci küle daldırıp 'Göp güp ben girdim sen çık' diyerek çocuğun karnına üç kere hafifçe vururum. Sekiz kül içinde aynısını yaparım." (KK27)

Bu uygulama; kötü ruhlardan arındırma temelli ritüel anlayışıyla Şaman geleneklerinin değişim ve dönüşüme uğramış biçimi olarak değerlendirilebilir (Mandaloğlu, 2011, s. 118).

Köstek Kesme

Geç yürüyen ya da yürürken sık düşen çocuklar için uygulanan yöntem şöyle aktarılmaktadır:

"...Çocuğun bir ayağından diğerine gelecek şekilde ip bağlarız ve bu iplerin ucuna mavi boncuk takarız. Odanın ortasına bir sandalye koyup çocuğu kucağıma alırım;

sandalyenin etrafında üç İhlas bir Fatiha okuyarak hızlı bir şekilde dönerim. Döndükten sonra çakmakla çocuğun ayaklarında bağlı olan ipi yakarız. Böylelikle çocuğun yürümesine engel olan bütün engeller ortadan kalkar." (KK22)

Halk hekimliği uygulamaları, deneme yanılma yöntemiyle fayda sağlandığı deneyimlenerek ve kültürel değerler aracılığıyla gelecek nesillere aktarılarak varlığını sürdürmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Halk hekimliği insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Her toplum kendi coğrafyasında hemhal olduğu kültürün öğelerini benimserken bunu kendi sağlık anlayışına uyarlamıştır. Böylelikle günümüze kadar gelen halk hekimliği tedavi uygulamaları ve hastalık teşhisleri oluşturulmuştur. Halk hekimliğinde temel unsur, yapılan işlemlere beslenen inançtır.

Sağlık ile kültür arasındaki sıkı ilişki, kültürün ürettiği halk hekimliği olgusunu doğurmuştur. Modern tıbbın gelişmediği dönemlerde doğadan ilham alan insanlar, hastalıkların tedavilerini de doğadan elde etmiştir. Geleneksel tıp, inanç temelli olarak kültürel öğretilerle ağızdan ağıza aktarılan tedavi türlerini kapsamaktadır.

Çalışma kapsamında katılımcıların halk hekimliğine önem atfettiği görülmüştür. Halk hekimliğine alternatif tıp, modern tıptan yararlanamadıklarında başvurulan son çare, doğallık, geleneksel inanç ve deneyimsel fayda gibi işlevler yüklenmesi, bu pratiğin kullanılabilirliğini ve sürdürülebilirliğini desteklemektedir. Bu durum Koç (2019) ve Sarıaydın (2021) gibi araştırmacıların yerel halk hekimliği uygulamalarını inceleyen çalışmalarıyla paralellik

taşımakta; ancak mevcut araştırma sağlık-kültür ekseninde çocuk hastalıklarına odaklanmasıyla bu çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Yörede hastalıkların adlandırılması, semptomların tanımlanması, tedavi şekilleri, ritüeller ve kullanılan malzemelerin sözlü gelenek içerisinde günümüze taşındığı görülmektedir. Yalçinkaya (2019) ve Ateş (2019) gibi araştırmacıların halk hekimliği sağaltma yöntemleri ve kullanılan malzemeleri inceleyen çalışmaları bu bulguları desteklemektedir. Avcıoğlu ve Kara (2022) tarafından Giresun'da gerçekleştirilen benzer araştırmadan farklı olarak mevcut çalışma, Aksaray/Eskil örneklemini ve sağlık-kültür ilişkisi perspektifiyle özgün bir katkı sunmaktadır.

Bayhan (2022) sağlık-hastalık-kültür etkileşimini literatür temelli ele alırken, bu çalışma saha verileriyle halk hekimliği pratiklerini doğrudan incelemektedir. Avşar ve Ünalın (2024) ile Üstünbaş (2023) kadın şifacılara odaklanırken, Güneşer ve Kırmıoğlu (2022) Yozgat'ta bakır basması hastalığını tek bir vaka üzerinden incelemiştir. Mevcut araştırma ise çocuk odaklı tedavi türlerini kapsamlı biçimde ele almasıyla bu çalışmalardan ayrılmaktadır.

Sonuç itibarıyla, halk hekimlerinin çocuklarda görülen hastalık belirtilerini tanımlayan ve tedavi eden kişiler olarak toplumsal hafızadaki yerini koruduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel tedavi pratikleri; kültürel süreç içinde toplumsal geçerliliğini sürdürmekte, sağlık-kültür ilişkisinin canlı bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Extended Abstract

Background and Significance of the Research

Health and illness cannot be considered in isolation from a society's cultural values, attitudes and belief systems. Throughout history, people have turned to the natural world around them, spiritual forces and collective memory to make sense of and treat their illnesses. Although traditional healing methods have receded into the background with the development of modern medicine, folk medicine practices continue to persist, particularly in rural areas and among communities where traditional culture remains strong. In this context, folk medicine emerges as a unique field that warrants sociological examination in terms of its social, cultural and historical dimensions.

Research on folk medicine in Turkey has primarily been conducted within the framework of the discipline of folklore. Studies from a sociological perspective, focusing on the health-culture relationship and specifically on childhood illnesses, are, however, quite limited. This study aims to fill this gap by analysing the folk medicine practices actively carried out in the Eskil district of Aksaray within a sociological framework.

Research Objectives and Questions

The primary objective of this research is to examine the role of folk medicine in the diagnosis and treatment of childhood illnesses within the context of the health-culture relationship, and to understand the importance the public attaches to folk medicine. Within this framework, the following questions were addressed: What traditional treatment practices

for childhood illnesses exist in Eskişehir and the surrounding villages? How are these practices carried out? What meaning and importance do community members attribute to folk medicine? What is the role of culture in shaping perceptions of health and illness?

Theoretical Framework

This study is grounded in a theoretical framework that integrates perspectives from the sociology of health and the sociology of culture. The view that the concepts of health and illness are not merely biological but also social and cultural constructs forms the central starting point. Turner's (2017) understanding of the sociology of the body, Eagleton's (2005) conceptualisation of culture, and Napier et al.'s (2014) framework on the health-culture relationship shape the theoretical underpinnings of the study. Within this framework, folk medicine is not treated merely as a 'superstition' or 'traditional custom', but as a knowledge system that reflects the cultural heritage of societies, has been tested over time, and has, to some extent, proven its functionality.

Method

The study was designed using a qualitative approach and employed a semi-structured interview technique. During the data collection process, in-depth interviews were conducted with a total of 20 individuals—13 women and 7 men—who were actively practising community medicine in Eskişehir and the surrounding villages. Purposive sampling was adopted to reach participants; thus, individuals with extensive experience and knowledge on the subject were included in the study. The interviews were audio-recorded with the participants' consent, and the transcribed texts were subjected to content analysis. In accordance with research ethics,

the participants' identities were kept confidential and referred to using codes such as K1, K2, etc.

Findings

The research findings can be evaluated under two main headings.

In terms of their perspective on folk medicine, participants view traditional treatment methods as an alternative or complementary option to modern medicine. It is observed that folk healers are consulted in situations where access to modern medicine is difficult or where medical treatment proves insufficient. Hesitancy towards chemical medicines, a perception of naturalness, and personal evidence gained from past experiences emerge as key factors in the preference for traditional medicine.

In the context of treatment practices for childhood illnesses, conditions such as cradle cap, chronic crying, stepping on the toe, umbilical cord detachment, difficulty walking, earache, vomiting, the evil eye, wiping, restlessness, frog-like swelling, cutting the navel and cutting the heel have been examined. For each condition, there are unique names, symptom descriptions and treatment practices adopted by the community. Treatment methods consist of the use of plant materials, animal elements, natural elements such as fire and earth, as well as prayers, rituals and symbolic actions. These practices reflect a cultural synthesis drawing on the Shamanic tradition, Islamic beliefs and accumulated experiential knowledge.

Discussion and Conclusion

The research findings demonstrate that folk medicine is not merely a phenomenon of the past; rather, it is a living body of practices that remains vibrant in the collective memory, whose functionality is validated by experience, and which is passed down from generation to generation through cultural transmission. The deep connection between health and culture is the fundamental dynamic that sustains the continuity of traditional approaches to treatment. Despite all the possibilities offered by modern medicine, communities' attachment to cultural experiences can be regarded as the primary reason why folk medicine continues to be visible in the public sphere.

This study offers an original contribution by examining folk medicine in Turkey from a sociological perspective and with a focus on childhood illnesses, using the Aksaray/Eskil sample. It is recommended that future research conduct comparative studies across different regions, track the transformation of folk medicine practices over time, and analyze the interaction between modern and traditional medicine using broader samples.

Kaynaklar

Adak, N. (2015). *Sağlık sosyolojisi: Kadın ve kentleşme*. Siyasal Kitabevi.

Adak, N. (2018). *Sosyal problemler sosyolojisi: Dünyadan ve Türkiye'den örnekler*. Siyasal Kitabevi.

- Akpınar, B. (2020). *Sağlık-kültür ilişkisi ekseninde ocak kültürü ve halk hekimliği: Eski-Aksaray örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Altın, K. (2015). Şamanizm'in Anadolu'ya yansıması: Erzincan ili örneği. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, (6), 119-128.
- Altındaş, A. (2011). *İslam öncesi Türklerde tıp* [Doktora ders notları]. Yayımlanmamış ders materyali.
- Ateş, F. (2019). Adana'da bulunan sağaltma ocaklarında tedavi yöntemleri ve bu ocaklarda tedavi sırasında kullanılan malzemeler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(25), 71-90.
- Avcıoğlu, İ., & Kara, Ü. (2022). Giresun halk hekimliğinde çocuk hastalıkları ve geleneksel tedavi yöntemleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 19(74), 445-461.
- Avşar, M., & Ünalın, Ö. (2024). Anadolu halk hekimliğinde kadının yeri ve kadın ocakları. *Folklor Akademi Dergisi*, 7(3), 989-1003.
- Aytaç, Ö., & Kurtdaş, M. Ç. (2015). Sağlık-hastalığın toplumsal kökenleri ve sağlık sosyolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 231-250.
- Bayat, A. (2016). *Tıp tarihi*. Bilim ve Sanat Yayınları.

Bayhan, M. (2022, 11-12 Haziran). *Toplumsal bağlamda hastalık-sağlık-kültür etkileşimi* [Bildiri]. Anadolu 9th International Conference on Social Sciences, Diyarbakır, Türkiye.

Boratav, P. N. (2015). *100 soruda Türk folkloru*. Bilge Su Yayınları.

Can, İ. (2019). *Sağlık olsun: Sağlığın toplumsal görünümleri*. Çizgi Kitabevi.

Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Eğiten Kitap Yayıncılık.

Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.; 5. bs.). Siyasal Kitabevi. (Özgün eser 2013 yılında yayımlanmıştır.)

Çıblak, N. (2004). Halk kültüründe nazar, nazarlık inancı ve bunlara bağlı uygulamalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (15), 103-125.

Çirhinlioğlu, Z. (2017). *Sağlık sosyolojisi*. Nobel Yayıncılık.

Eagleton, T. (2005). *Kültür yorumları*. Ayrıntı Yayınları.

Güneşer, R., & Kırımlioğlu, N. (2022). Yozgat ili halk hekimliği kapsamında "bakır basması" hastalığı ve tedavisi: Bir kadın şifacının uygulaması. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 12(2), 321-333.

Kaya, Y. (2020). Derleme sözlüğünde psikolojik hastalıklar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 127-141.

Koç, H. (2019). *Balıkesir'de sağaltıcı ocaklar ve halk hekimliği uygulamaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Balıkesir Üniversitesi.

Mandaloğlu, M. (2011). Türk kültür çevresinde Şamanizm ve şamanlık meselesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 111-122.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayıncılık.

Mercan, Z., & Şahin, F. T. (2017). Babalık rolü ve farklı kültürlerde babalık rolü algısı. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 1-10.

Napier, A. D., Ancarno, C., Butler, B., Calabrese, J., Chater, A., Chatterjee, H., ... & Woolf, K. (2014). Culture and health. *The Lancet*, 384(9954), 1607-1639.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publications.

Sarıaydın, N. (2021). *Elazığ ili Baskil ilçesi halk hekimliği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

Selimoğlu, M. A. (2013). Anne ve bebek sağlığı açısından emziren anne beslenmesinin önemi.

Türk Pediatri Arşivi, 48(3), 183-187.

Şar, S. (2005). Anadolu'da halk hekimliği uygulamaları. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical*

Ethics-Law and History, 13(2), 131-136.

Taş, K. (2011). *Sosyal bilim paradigmaları açısından sosyolojik metodoloji*. Rağbet Yayınları.

TDK. (2020). *İneme*. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr>

Tek, R. (2021). Anadolu Türk halk hekimliği uygulamalarında analogik düşünce. *Uluslararası*

Uygur Araştırmaları Dergisi, (18), 15-26.

Tekin, A. (2007). *Sağlık-hastalık olgusu ve toplumsal kökenleri: Burdur örneği*

[Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Turner, B. (2017). *Tıbbi güç ve toplumsal bilgi*. Sentez Yayınları.

Türkdoğan, O. (1991). *Kültür ve sağlık-hastalık sistemi*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Üstünbaş, B. (2023). Anadolu'da halk hekimliği uygulamaları: Kadın şifacılar. E. Kaya (Ed.),

Sosyoloji, Felsefi ve Tarihi Yönleriyle Hekimlik içinde (ss. ?-?). Nobel Yayıncılık.

Yalçınkaya, F. (2019). Halk hekimliğinde sağaltma yöntem ve teknikleri. *Uluslararası*

Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2(2), 70-80.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, S. (2020). Türk toplumunda geleneksel tedavi yöntemlerinin faydasına inanma ve bu yöntemlere başvurma örüntüleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 941-953.

Yılmaz, S., & Korkmaz, S. (2024). [Makale başlığı]. [*Dergi adı*], [cilt]([sayı]), [sayfa].

Yılmaz, S., & Atay, S. (2024). *Geleneksel tedavi ve halk hekimliği uygulamalarının toplumsal yansımaları: Karabük örneği*. Karabük Üniversitesi Yayınları.